

Sinònims i antònims

ALBERT JANÉ (Institut d'Estudis Catalans)

Com deia el cèlebre personatge de Molière, tot el que no és vers és prosa, i tot el que no és prosa és vers. I, per tant, no ens podem expressar, per mitjà del llenguatge, de cap més manera. Podem dir, doncs, que vers i prosa són mots antònims, això és, de significació oposada¹. Però, tal com diem usualment dels sinònims, la relació d'antonímia entre dos mots considerats antònims és sovint parcial —relativa, ocasional, àdhuc subjectiva. Tothom està d'acord a considerar que blanc i negre són antònims, però aquí ja no podem dir, com l'il·lustre professor de gramàtica de Molière, que tot el que no és blanc és negre, i que tot el que no és negre és blanc. Les coses també poden ser blaves, vermelles, grogues, verdes...

La complexitat infinita de la realitat que pretenem expressar per mitjà del llenguatge fa que aquest sovint no admeti els esquemes preestablerts i se'n vagi per les seves. Dit més exactament, que ens ofereixi autèntiques paradoxes, si més no, aparents. Així, per exemple, podríem dreçar una llista d'aquelles parelles de mots que són, en principi, sinònims evidents, però usats habitualment per a designar un mateix fet de la realitat, d'acord, en principi, amb el punt de vista adoptat pel parlant. Són exemples paradigmàtics d'aquest cas parelles de mots com *pujada* i *baixada*, o *entrada* i *sortida*, que són sovint usats des d'una posició neutra i, per tant, fins a un cert punt, d'una manera arbitrària. En canvi, observem que els verbs corresponents a aquests substantius, d'una banda *pujar* i *baixar* són sempre antònims, i és difícilment imaginable una situació en què siguin intercanviables, però els límits entre *entrar* i *sortir* no dei-

xen d'oferir algun cas d'imprecisió. Potser, dit més exactament, podem observar l'ús habitual de *sortir* en situacions en què la lògica demanaria més aviat *entrar*. Així, diem que els actors de teatre *surten* a escena en lloc d'*entrar*-hi. També diem d'algú que *va entrar* en una junta directiva i que al cap de poc en *va sortir* president. O d'un que *va entrar* en una determinada polèmica però *va sortir* amb alguna idea estrambòtica. Curiosament, d'algú esmentat o citat en un llibre, diem que hi *surt*. Així mateix, parlant d'un conjunt de coses heteròclites diem, amb el mateix valor, que s'han d'*agrupar* o *distribuir* segons la classe, el color, la grandària, la utilitat, etc. El cas dels verbs *anar* i *venir* és especial. És ben conegut l'ús, que ha arribat a ser molt freqüent, de *anar* en lloc de *venir*, quan cal expressar l'acció de traslladar-se del lloc on és qui parla al lloc on és la persona a qui hom parla, combatut, creiem que amb eficàcia, per diversos preceptistes, començant per Fabra. Però un escorcoll intens de la nostra fraseologia ens indicaria segurament diversos casos d'intercanviabilitat legítima entre *anar* i *venir*, a més del que indiquem amb exemples del DIEC: *Aquestes botes em van amples* (s.v. *ample* i *anar*), *Aquesta brusa em ve estreta*, *Em ve com l'anell al dit* (s.v. *venir*). Anàlogament, considerem intercanviables, en certs contextos, *anar bé* i *venir bé* (per exemple, *de fer una cosa*). Potser podríem assenyalar un lleu matís de diferència entre *anar-li a un bé de fer una cosa* (no haver-hi cap inconvenient per a fer-la) i *venir-li a un bé de fer una cosa* (tenir la bona voluntat de fer-la). Com en tants altres casos anàlegs, es tracta, certament, d'un matís molt subjectiu.

També és curiós de constatar que dos adverbis com *teòricament* i *pràcticament*, que són tan clarament de sentit contrari, en algun cas especial arriben a ser intercanviables en frases com *Teòricament no ho sap ningú*, que en

certs contextos podria potser alternar amb *Pràcticament no ho sap ningú*, volent dir que ho saben tan poques persones que és com si no ho sabés ningú.

Escau també d'esmentar aquí l'existència de mots com *fortuna*, *fama*, *fe*, *gana*, *gust*, *grat*, *gràcia*, *harmonia*, *humor*, *sort* i *salut*, que, en principi, usats sense cap qualificatiu, tenen un sentit clarament positiu, el qual es reforça sovint amb l'adjunció del qualificatiu *bon*: *bona fortuna*, *bona fe*, *de bona gana*, *bon gust*, *de bon grat*, *bona sort*, etc., però que agafen valor negatiu modificats per l'adjectiu *mal*: *mala fortuna*, *de mala gana*, *de mal grat*, *mal humor*, *mal gust*, *mala sort*, *mala salut*, etc. Amb certs prefixos, es creen també noves formes de valor negatiu, com *disgust*, *malgrat*, *desgana*, *desgrat*, *desgràcia*, etc. En alguns casos és a l'inrevés, és a dir, el mot té un valor més aviat negatiu, que pot refermar l'adjectiu *mal* i alhora ésser canviat per un de positiu amb l'adjunció del qualificatiu *bon*: *bona fila*, *mala fila*, *bona fila*; *fatxa*, *mala fatxa*, *bona fatxa*; *maror*, *mala maror*, *bona maror*. I hi ha, encara, els noms amb un valor neutre, que esdevé positiu o negatiu segons l'adjectiu que els acompanya: *bona jeia*, *mala jeia*; *bona impressió*, *mala impressió*.

Hi ha alguns casos en què el llenguatge més natural i espontani, més pròpiament popular, s'estima més de recórrer a frases negatives, formades usualment amb la negació *no*, que no pas a frases formades amb mots que tenen valor negatiu. Així, tenen un dring més popular frases com *No me'n vaig recordar* o *No pot ser que Me'n vaig oblidar* i *És impossible*. Un mot tan usual com és ara *boig* (o *foll*) no ofereix cap antònim amb un sentit precís. Si volem dir d'algú que no és boig hem de dir això, *que no és boig*. Tret, és clar, que no vulguem recórrer a una explicació perifràstica, cosa que confirmaria la inexistència d'aquest antònim.

1. Curiosament, el *Diccionari de sinònims i antònims* de Santiago Pey, com a antònim de *prosa* no indica *vers* sinó *poesia*, i, d'altra banda, no inclou *vers* (en el sentit que ens ocupa) en la seva nomenclatura.

Un cas en què els adverbis *sí* i *no* podrien ser intercanviables és aquell en què es tracta d'emfasitzar una negació. Entenem que podríem dir amb el mateix valor *Potser sí, que no vindrà* i *Potser no, que no vindrà*. Algun cop ens hem sentit temptats a formular objeccions a l'ús de *potser* amb valor de *potser sí* i com a mot exempt, és a dir, formant, ell sol, tota una frase, però les nombroses ocu-

rències d'aquest ús que hem trobat en bons escriptors ens en fan desistir. Ara: personalment, en el nostre llenguatge, no direm mai *Que hi aniràs? Potser*, en lloc de *Que hi aniràs? Potser sí*.

Notem, finalment, que dues frases com *Fer una cosa com Déu mana* i *Fer una cosa com Déu vol*, de sentit aparentment equivalent, volen dir exactament el contrari l'una de l'altra. ♦

Si mos pregunten què som

ROSER LATRRE

Així comença una de les «folies» o «follies», un mot que sembla que és corrent al Matarranya i que podria tenir com a sinònim la paraula *corrandes*.

A l'entrada «el Matarranya», de la *Gran enciclopèdia catalana*, llegim: «Riu del sud-oest de la Depressió de l'Ebre, afluent d'aquest riu per la dreta». Una segona entrada ens parla del Matarranya com a «comarca del Principat, a la regió de Tortosa», però no diu res sobre la llengua.

El DCVB cita el Matarranya solament com a nom propi d'un riu «que recorre part de les províncies de Terol i Saragossa i desaigua a l'Ebre»; diu també, tanmateix, que «la seva conca està poblada de gent que parla català».

Ho confirma la «folia» que encapçala aquest article, la qual acaba així:

... *prompte quedarem entesos: som catalanoparlants, queretans i aragonesos.*

Els queretans són els habitants de Queretes, per a la gent del Matarranya, o de Cretes, segons la *Gran enciclopèdia catalana*.

Gràcies a una amiga resident a la nostra ciutat però nascuda en aquelles terres, he tingut ocasió de fullejar un llibre de literatura popular catalana del Matarranya. Per l'interès que

suposa per al coneixement de la nostra llengua i de les seves variants, potser serà útil de citar algunes d'aquelles «folies» o «follies»:

*Pere, Pere, tal com fas, tal t'espere.
Mare, mare, pentinau-me,
arreglau-me el mocador,
que me'n vull anar a la plaça
a veure el festejador.*

*Los que no es casen
per estar sols,
és que, quan naixen,
ja són mussols.*

*Les olives donen oli,
los carrols de raïm, vi,
lo tramvia de Queretes,
dóna molt poquet de si.*

*Des que el sol ha sortit,
sega que sega aquí estem;
si el pagès no treballare,
no menjarie la gent.*

*La Mare de Déu plorave
perquè no tenie pa,
Sant Josep li responie:
tampoc se te florirà!*

*A mi no m'agrada el vi
ni en ampolla ni en barral;
m'agrada beure en topí,
que és beure més natural.*

*De folies i cançons
ne cantaré més de mil,
que les porto a la butxaca
lligadetes en un fil.*

Si comencem per analitzar els verbs que apareixen en aquestes folies, veiem unes formes pròpies del català occidental: *t'espere; m'agrade; menjarie; plorave; tenie; responie*, amb una vocal final que ha deixat de ser neutra. Quant al verb *esperar*, observem que la mateixa forma apareix en una citació del DCVB: «altre premi de tanta amor no spere sinó o presta mort o presta vida» (*Tirant*, c. 316).

I aquestes altres, pertanyents a l'imperatiu: *pentinau-me, arreglau-me*.

O a un pretèrit imperfet de subjuntiu: *treballare*, que correspon a la forma normativa *treballés*.

Trobem, encara, els articles *lo* i *los*, propis del català occidental, i les formes pronominals plenes *te* i *ne*, que normativament haurien de ser *et* i *en*, pel fet de precedir el verb.

Del vocabulari, podríem subratllar el mot *topí*, que apareix en el DCVB com una segona forma de *tupí*, l'única que trobem en el Fabra.

I deixarem aquí aquest tast de saviesa i d'humor popular, on fins i tot els sants tenen coses a dir (*sant Josep li responie...*). ♦

